
Davorin ŽNIDARIČ*

RUDARSKO INDUSTRIJSKA REGIJA ZASAVJE, SKOZI RAZLIČNE OBLIKE (NE)PRAVIČNOSTI**

Povzetek. V članku se avtor ukvarja z vprašanjem post-industrijske krize rudarske regije Zasavje in vzrokov za njene probleme skozi čas. Skozi analize pravičnosti, avtor konstruktivno in predvsem kritično pretresa posledice stanj v regiji, ki so nekoč gospodarsko uspešno regijo privedle v primež okoljske in socialne stagnacije. Različne segmente nepravičnosti, osvetli skozi specifična ravnanja državnih in lokalnih odločevalskih akterjev ter politiki in polisi v regiji. Konstruktivna kritična analiza avtorju omogoča poiskati vzroke, ki so poleg okoljskih degradacij zaradi posledic dolgoletne intenzivne in neekološke industrijske dejavnosti v specifičnih geografskih in vremenskih razmerah, regijo potisnili v primež okoljske, socialne in družbene nepravičnosti. V sklepnem delu se avtor z obravnavo družbenih sistemov in vzrokov za pomanjkanje odziva kritične javnosti do delovanj industrij v regiji osredini na rešitve, ki bi bile skozi preoblikovano vladavino prava in odločevalskih struktur, usmerjene v koristi družbe, okolja in narave. Obenem pa bi v regiji omogočile manjšo nepravičnost.

Ključni pojmi: Zasavje, rudarsko energetska regija, okoljska pravičnost, neenakost, škodljiva in neekološka ravnanja, vladavina prava, konstruktivna kritična analiza.

UVOD

Človeštvo se dandanes srečuje s številnimi izzivi: okoljskimi, družbenimi in nenazadnje političnimi, ki vodijo v vse večje konflikte med ljudmi ter človekom in naravo. Zaradi nebrzdanega in neenakomernega razvoja družbe, omejitev planeta, vse izrazitejših in pogostejših okoljskih vplivov in posledic, predvsem pa usmerjenosti sodobne potrošniške družbe v nenehno rast in kopičenje materialnih dobrin, se kritična javnost, vse pogostejše sprašuje, kje so meje takšnega ravnanja.

* Davorin Žnidarič, mag., doktorand, Pravna fakulteta, Univerza v Ljubljani, e-naslov: davorinznidaric@gmail.com.

** Pregledni znanstveni članek.
DOI: 10.51936/tip.62.1.189

Zaradi posledic neenakega razvoja, kolonialne dediščine, nepravične porazdelitve dobrin in okoljskih tveganj, izkoriščanja siromašnih nerazvitih ali delovanja vplivnih držav s položajem moči, se sodobna družba srečuje s kritikami na račun vse večje družbene in okoljske nepravičnosti.

Družba, ki spodbuja, tekmovalnost, moč in vpliv, nadvlado človeka nad naravo in sočlovekom, katere delovanje je usmerjeno v prevlado moči ter povzdigovanje dobička in materialnih dobrin, je glede na vse konflikte v prostoru, izgubila moralni in etični kompas o tem, kaj je prav in kaj ni. Zato se v tem članku osredotočam na načelo pravičnosti v specifičnem okolju Zasavske regije.

TEMELJNI POUDARKI PRAVIČNOSTI

Načelo ali ideja, ki se ukvarja s poštenim odnosom do posameznika, označuje pojem pravičnost. Po Rimskem pravu iz 6. Stoletja, je pravičnost opredeljena kot stalna in nenehna volja, da se vsakomur zagotovi zasluženost. Pojem zasluženost tolmačijo različna področja, filozofske veje, vključno z etiko, racionalnostjo, pravom, religijo in pravičnostjo.

Zaradi družbenih anomalij in rasti različnih oblik nepravičnosti, je razumevanje pojma pravičnosti bistvenega pomena pri iskanju družbe in morale, ki bo-sta konflikte v družbi preprečili ali jih vsaj omejili.

Pravičnost lahko definiramo skozi različne vidike, družbene sisteme ali razmerja v prostoru. Tako kot je definicij trajnosti toliko, kot je avtorjev, je tudi razlag pravičnosti veliko. Definirane so na podlagi delovanja avtorjev in njihovih svetovnonazorskih načel, razvoja družb, v kateri posamezniki delujejo, ter sprejetih splošno veljavnih etičnih in moralnih načel. Po Platonu gre pri pravičnosti za razmerje med ravnovesjem in harmonijo, med nasprotujočimi si pogledi posameznika in skupnosti, pri čemer vsakemu pripada pravična nagrada za vložena trud in delo. O obliki pravičnosti lahko odloča tisti, ki jo je sam sposoben prepoznati in vrednotiti na osnovi najvišjih moralnih in etičnih načel.

V osnovi naj bi obstajali trije tipi pravičnosti, to so: socialna, ekonomska in politična. Zaradi vse intenzivnejših okoljskih in družbenih konfliktov, iz katerih izhajajo vse druge nepravičnosti, je dandanes vse bolj pomembna okoljska. Za lažje razumevanje, kaj pravičnost pomeni, v katera področja je vključena in katere so njene značilnosti, te v teoretičnem delu članka tudi razčlenjujem.

Socialno pravičnost lahko v sodobni politiki, družboslovju in politični filozofiji obravnavamo kot temeljni cilj države in družbe, ki se zavzema za omejitve egoističnih dejavnosti posameznikov, da bi zagotovili pravično porazdelitev, popolno enakost in pravične koristi za vse. Najzgodnejša uporaba termina socialna pravičnost sega v leto 1840, ko je svetovalec Vatikana Luigi Taparelli, izraz uporabil, da bi dokazal, zakaj je treba revne in brezpravne ljudi obravnavati enako kot druge v družbi (Intercollegiate 2014; Mollenkamp in sod. 2024).

V kontekstu družbenih razmerij, lahko socialno pravičnost obravnavamo kot ravovesje med osebnimi in družbenimi interesi, ki so zamejeni znotraj splošno sprejetih norm in zakonov, ki naj bi zagotovili, da so vsi člani družbe deležni

poštene in enakopravne obravnave. Izraz se uporablja tudi za označevanje družbenih, političnih in gospodarskih institucij, zakonov in politik, ki skupaj zagotavljajo pravičnost in enakopravnost. Nekateri ga uporabljajo za poimenovanja gibanj, naravnanih k vključenosti, samoodločbi ali drugim ciljem posameznikov in skupin, ki so trenutno ali zgodovinsko zatirana, izkoriščana ali marginalizirana (Rawls 1971; Duignan 2025). V ožjem smislu, se pojmovanje socialne pravičnosti nanaša na distribucijsko pravičnost, ki poudarja pravične porazdelitve družbenih, političnih in ekonomskih koristi in bremen.

Ekonomska ali distributivna pravičnost, je sestavni del ekonomije socialne pravičnosti in blaginje. Njen temeljni namen je ustvariti moralna in etična načela za graditev takšnih gospodarskih subjektov, ki bi vsakemu posamezniku omogočila zagotoviti zadostne materialne temelje za dostojno, produktivno in ustvarjalno življenje (Hayes 2023). Ta oblika pravičnosti se usmerja k ideji pravičnih deležev koristi in virov, ki so na voljo. Po Miller (1976) je distributivno pravičnost mogoče opredeliti skozi zasluge, pravice in potrebe, ki predstavlja jo nerazdružljive etične sisteme in nujen pogoj za etično reševanje konfliktov med ljudmi ter med ljudmi in naravo. V Milerjevem pojmovanju pravičnosti, to pomeni, da morajo nagrade ustrezati posameznikovemu prispevku k družbi. Porazdelitev potreb pa naj bi pomenila, da bi ljudje, ki potrebujejo več, dobili več, za razliko od tistih, ki imajo dovolj. Pri takšnem vrednotenju pravičnosti je pomembno, da ekonomsko pravičnost obravnavamo skozi segment socialne in družbene solidarnosti. Medtem ko so zlorabe politične moči in vpliva na odločevalske strukture, vzrok za neupravičeno bogatenje, oziroma za nepošteno ekonomsko distribucijo. Čeprav naj bi si ekonomska pravičnost v današnjem času prizadevala za odpravo neenakosti, ki jo ustvarja kapitalizem, se anomalije nepravilne okoljske distribucije dogajajo tudi v drugih družbenopolitičnih sistemih in državnih totalitarizmih. Izrazit primer ekonomske napravičnosti, so privatizacije družbene lastnine v nekdanjih *socialističnih državah*, oziroma prodaja strateških potencialov države tujcem. Oboje je primer nepravilne distribucije, z daljnosežnimi družbenimi, ekonomskimi in političnimi posledicami, ki v nepravilnem položaju postavljata prihodnje generacije.

Okoljska pravičnost. Začetek okoljske pravičnosti lahko umestimo v leto 1982, ko se je pretežno afroameriška skupnost v okrožju Warren v Severni Karolini (ZDA) uprla nezakonitemu odlagališču nevarnih odpadkov v njihovi neposredni bližini. Pojem okoljske nepravilnosti je v terminologijo prvi vpeljal Bullard leta 1990 v svojem delu *Dumping in Dixie: Race, Class and Environmental Quality*, v katerem se je kritično odzval na vse večjo in z raso segregacijo motivirano okoljsko degradacijo v ZDA.

Greenpeace (2023) okoljsko pravičnost definira kot koncept, skovan v zgodnjih šestdesetih letih prejšnjega stoletja med gibanjem za državljanske pravice, nastalim iz spontanega okoljskih, aktivističnih gibanj na začetku nebelih skupnosti, ki so se zoperstavile izpostavljenostim škodljivim praksam na Zahodu (najprej v ZDA). Boyne in Powel (1991) okoljsko pravičnost dojemata kot razmere,

ki ljudem omogočajo dostojno življenje in prihodnost v okviru javno dostopnih ter zagotovljenih dobrin.

Same World (2016) jo definira kot *pravico »družbe in njenih posameznikov, da živijo v zdravem okolju glede na svoje želje in kulturo, ne da bi jim pri tem škodovala ali na njih vplivala gospodarska dejavnost«*. EPA (2024) ter Low in Gleeson ([1998] 2021), definicijo okoljska pravičnost razširita na pravično in pošteno obravnavo, ki smiselno vključuje vse ljudi, ne glede na spol, nacionalno pripadnost, raso, barvo kože, plemensko pripadnost, invalidnost ali dohodek, pri oblikovanju razvoja, izvajanju in izpolnjevanju okoljskih zakonodaj, predpisov ter politik, ki vplivajo na zdravje ljudi in okolje. Hkrati pa določa, kakšni pogoji morajo biti zagotovljeni vsem, da omogočajo oblikovanje polisi na način, »da so ljudje v celoti zaščiteni pred nesorazmernimi in škodljivimi vplivi na zdravje ljudi in okolje« (EPI 2023).

Okoljska pravičnost zasleduje dve osnovni ideji. Prva poudarja pravico do varnega in čistega okolja za vse ljudi (Bullard in Wright 2009). Druga pa sledi ideji, da so nekateri ljudje in okolja degradacijam in negativnim okoljskim vplivom izpostavljeni bolj nepravilno kot drugi (Schlosberg 2013). Rasno in razredno izpostavljene skupnosti (indijanske in črnske v ZDA, aborigini v Avstraliji, domorodci na Papui Novi Gvineji ali ububožani kmetje v Latinski in Srednji Ameriki) so nepravilni okoljski kvaliteti, tveganjem in nepoštenim deležem okoljsko spornih rab zemljišč (Low in Gleeson [1998] 2021) izpostavljeni bolj kot bogati ali vplivni (močni) posamezniki in skupine. V kontekstu (okoljske) pravičnosti tudi v razviti Evropi obstajajo območja, ki so bila, so ali še bodo izpostavljena okoljski nepravilnosti. Težnje po proizvodnji litija na Zahodnem Balkanu, kažejo na izrazit primer delovanja vladajoče politiki in korporacij po principu NIMBY, pri katerem dobiček korporacij še vedno prevladuje nad interesi skupnosti.

Politična pravičnost. Politično pravičnost lahko opredelimo kot proces iskanja in ustvarjanja takšnega institucionalnega okvira, ki bi vsem državljanom zagotavljal pravičen, enakopraven in za diskurzivne argumente dostopen prostor. Temeljni namen politične pravičnosti je oblikovanje koncepta, ki se ukvarja z reševanjem vprašanj, kako in s kakšnimi sredstvi doseči cilje večje družbene pravičnosti, skozi specifične družbene, politične in gospodarske koncepte v praksi (Piketty 2014). Po Low in Gleeson ([1998]2021) je politična pravičnost, zagotavljanje in spoštovanje neodtujljive pravice ljudi pri zadovoljevanju njihovih osnovnih potreb in potreb družbe, pri čemer je recipročnost osrednji koncept politične koncepcije pravičnosti. Politična pravičnost si torej prizadeva k oblikovanju družbenih institucij, ki omogočajo uveljavljanje načel pravičnosti v najširšem družbenem pomenu.

Hkrati predstavlja najpomembnejši cilj države in družbe, ki določa načela in aktivnosti človekovega delovanja, ki v vsaki družbi določajo namen politiki in pravu (Low in Gleeson [1998]2021). Skozi izoblikovane pravice in dolžnosti pa osmišlja človekov odnos do narave in okolja, soljudi in skupnosti, v kateri živi in ustvarja.

Največji problem pri zagotovitvi pravičnosti je, implementacija v praksi. Tako kot je vpeljava učinkovitih okoljskih in družbenih konceptov vzdržnosti, podrejena kapitalu in politiki najmočnejših in najbolj vplivnih držav, je tudi vpeljava konceptov pravičnosti podrejena moči in vplivu.

Tudi prevladujoči družbeni sistem kapitalizem in njegova radikalna oblika neoliberalizem, kljub zavezanosti temeljnim oblikam svobode v demokraciji ostaja podrejena koristim privilegiranih skupin (Klein 2015). To pa povzroča poglobljanje nepravičnosti in postavlja pod vprašaj idejo demokracije v neoliberalizmu, ki je po Polanyi ([1944]2007) utopična, saj se sistem ohranja skozi nedemokratski aparat nasilja in avtoritarnosti.

Med območja, ki so najbolj izpostavljena nepravičnosti, bi lahko navedli rudarsko-industrijska območja, ki so se zaradi specifičnih in intenzivnih dejavnosti, škodljivih praks in vztrajanj zgolj pri dveh e-jih, energiji in ekonomiji, soočila z različnimi oblikami nepravičnosti. Ob primeru regije Zasavje in skozi kritično konstruktivni pregled osnovnih oblik (ne)pravičnosti bomo opisali vzroke in posledice stanj v okolju, ki so nekoč ekonomsko drugo najuspešnejšo regijo potisnile v primež okoljske, ekonomske in družbene stagnacije.

(NE)PRAVIČNOST IN NEKOČ INDUSTRIJSKA REGIJA ZASAVJE

Zasavje je najmanjša statistična regija, ki so jo do leta 2015 sestavljale zgolj tri občine¹; Zagorje ob Savi, Trbovlje in Hrastnik. Hkrati pa predstavlja sinonim industrijske in sežigalniške regije, ki se dandanes srečuje s številnimi oblikami nepravičnostmi.

Če so v teoretičnem delu opisane temeljne oblike pravičnosti in ukrepi za njihovo izvajanje, lahko za nekoč rudarsko industrijsko regijo trdimo, da so bile v Zasavju zaradi gospodarskih in političnih interesov nepravičnosti izrazito izražene.

Ekonomska in socialna nepravičnost

Temelje današnjega stanja lahko pripišemo najdbi rjavega premoga v 19. Stoletju in tedaj v času industrijske revolucije, vse večjim potrebam po primarnem energentu, premogu, ter pozneje, zaradi potreb industrije, še sekundarnemu viru, električni energiji. Že v obdobju ekspanzije rudarstva, so se pojavljali zametki ekonomske in socialne nepravičnosti. Izkoriščanje delavcev, v obdobju do šestdesetih let prejšnjega stoletja pa tudi težke delovne razmere, so bistveno vplivali na družbene, socialne ter ekonomske razmere delavcev. Nepravičnost je stopnjeval še odnos kapitalistov, lastnikov rudnikov in tovarn, ki so z delavci ravnali tako, kot to kapital počne danes. Izkoriščanim delavcem so se manjšale mezde, večale so se socialne stiske, naraščala je revščina. Od industrijske revolucije naprej ter med obema svetovnima vojnoma do sredine šestdesetih let prejšnjega stoletja so socialno in ekonomsko nevzdržne razmere povzročile, da so se

¹ Zasavsko regijo so do 1.1.2015 tvorile samo tri občine. Regiji se je po tem datumu priključila še Litija.

»knapi« posluževali tudi za lastnike kapitala najbolj bolečih opcij, stavk. Januarja 1958 je v Zasavju stavkalo 5.200 rudarjev zaradi nizkih plač in delovnih razmer, kar je bilo za takratne oblastnike nekaj nezaslišanega (Vzajemnost 2015; RTV SLO 2023). Stavka kaže na dejstvo, da so se tudi v obdobju socializma po drugi svetovni vojni dogajale številne ekonomske in socialne stiske, zato jih ne moremo označiti zgolj kot anomalijo kapitalizma.

Kljub socialnim nepravilnostim v regiji, ki so že v polpretekli zgodovini kazale na pojav nepravilnosti (če izvajamo okoljske degradacije), lahko za obdobje zadnjih nekaj desetletij oziroma do zaprtja rudarstva in energetike trdimo, da sta bili obe dejavnosti do drugih poklicev v privilegiranem položaju, saj je za njima stala država. Če je za delavce v rudarstvu in energetiki pri ohranitvi njihovega socialnega statusa ustrezno poskrbelo država s prerazporeditvami, upokojevanjem in možnostjo samozaposlitve, se za druge delavce ni. Na udaru socialne in ekonomske revščine so se znašle predvsem *ženske* dejavnosti, saj so delavke (primer Mehanike Trbovlje, Peka, Ipoza) dobesedno čez noč izgubile delo.

Največji problem na ekonomskem in socialnem področju je v regiji nastal po letu 1991. Vpeljava neoliberalnega družbenega sistema je najbolj prizadela delavce v dejavnostih z nizko dodano vrednostjo. Novodobni lastniki proizvodnih sredstev so ob zamenjavi družbenoekonomskega sistema zasledovali zgolj svoje interese, družbeni so bili zapostavljeni ali pa so jih lastniki kapitala kršili. Manjšale so se socialne pravice, omejevalo se je sindikalno delo, delavci so iz lastnikov kapitala (deloma tudi zaradi lastninskih certifikatov), postali zgolj mezdni najemniki. Namesto pričakovanih rešitev in blagostanja, ki naj bi jih liberalni in neoliberalni kapitalizem prinesel, so se zaradi divjega lastninjenja prej družbenih podjetij problemi razplamteli v povečanju ekonomske in socialne revščine.

Že v socializmu, je dodatno težavo pomenilo vztrajanje predvsem lokalnih politiki pri fosilnih virih in energetiki saj ni bilo ustreznih alternativ kaj se bo zgodilo po fosilni eri. Tudi neprilagajanje industrije na morebitne negativne scenarije, zaradi sprememb družbenoekonomskega trga in nekonkurenčnosti, je ob neustreznem odzivu lokalne in državne politiki na novonastale razmere pripomoglo, k nastalemu stanju. Naštete težave so ob razpadu trgov nekdanje skupne države ob osamosvojitvi ter izgube največjih kupcev (vojske), v podjetjih kot sta Strojna tovarna Trbovlje in Iskra, povzročile krizo, ki je rezultirala v izgubi več kot 5.000 delovnih mest (Malovrh 2022). Izguba delovnih mest je po podatkih Centra za socialno delo Zasavje, območnih združenj Rdečega križa (v občinah) in Karitasa, povzročila, da se je število prosilcev denarne socialne pomoči in drugih socialnih transferjev enormno povečalo (Žnidarič 2016). Zaradi izgubljenih delovnih mest, ki jih niso nadomestili, logističnih pomanjkljivosti zaradi neustrezne cestne in železniške infrastrukture ter naraščajočih zdravstvenih, socialno_ekonomskih in okoljskih posledic, se je število prebivalcev v regiji z vsakim letom manjšalo. Med letoma 2008 in 2020 se je prebivalstvo zmanjšalo za 2.297 oseb, največ v Trbovljah za 1.561, nato v Zagorju ob Savi za 1.015 in najmanj v Hrastniku za 736 (SURS in Žnidarič 2021).

Pomanjkanje delovnih mest in socialna kriza ter škodljive prakse, so povzročili, da so mladi iskali delo zunaj regije. Prebivalstvo pa se sodeč po statistiki, stara. Ostala so redka podjetja, kot sta visoko tehnološki Dewesoft in Katapult, od največjih delodajalcev, ki so nekoč zaposlovali tudi po nekaj tisoč delavcev, pa zgolj ETI in Steklarna 1860 Hrastnik, obe v zasebni lasti.

Na začetku članka je bilo poudarjeno, da trem osnovnim oblikam (ne)pravičnosti kot najpomembnejši sklop iz katerega izhajajo temeljni problemi, dodajamo okoljsko problematiko ki je v primeru Zasavja, je ta še posebej pereča. Ne glede na različne politične in gospodarske sisteme v regiji je bilo to območje vseskozi zanemarjeno, kar se dandanes najbolj pozna, ko ga opazujemo skozi časovno distanco posledic obremenjevanja.

Če Zasavje primerjamo z drugimi neindustrijskimi regijami v državi, lahko izpostavimo obremenjevanje, ki je zaradi specifičnih vremenskih in geografskih danosti območja in velikega števila tovarn na majhnem prostoru bistveno vplivalo na negativno okoljsko in posledično socialno stanje v regiji. Neustrezni tehnološki sistemi v največjih obremenjevalkah prostora (TET in cementarni) ter težnje po energentih, energiji in dobičku, so ob zanemarjanju okoljskih vsebin desetletja vplivali na kakovost življenja v regiji, po letu 1976 in izgradnji 360-metrskega dimnika pri TE Trbovlje pa še na območja sosednjih držav. Do tega leta (1976) so bili prebivalci regije, delavci v tovarnah, predvsem pa narava in okolje, izpostavljeni obremenjevanju s prašnimi in plinastimi delci, ki so se nalagali v okolju, zemljinah in ljudeh. Posledice tega obremenjevanja so rakava obolenja, ki so v Zasavju pogostejša kot v drugih neindustrijskih regijah, kar so potrdile tudi do sedaj opravljene študije (Ribarič Lasnik in sod. 2001; Onkološki inštitut 2008; Vudrag, 2008). Industrijsko obremenjevanje so študije opredelile kot temeljni vzrok za nastale zdravstvene in socialne razmere.

Če se ob zdravstvenih težavah, v kontekstu nepravičnosti navežemo še na dejstvo, da so tla še vedno obremenjena s PTE-ji (prej težke kovine), da sta kakovost in količina ustrezne prehrane v regiji, zaradi usedlin v tleh vprašljivi, na nekaterih območjih pa celo nevarna za zdravje, je Zasavja v primerjavi z drugimi regijami tudi v tem pogledu zapostavljeno.

Okoljska pravičnost

V Zasavju lahko pojem okoljske pravičnosti povezujemo z različnimi področji in problemi. Lahko jih obravnavamo kot tehnološke in sistemske, tehnološke zaradi rabe neustreznih sistemov filtriranja in velikega števila obremenjevalcev na majhnem in specifičnem območju, ki so rezultirala v presežnih emisijah obremenil; sistemske zaradi podpore politični do obremenjevalcev in neustreznega vrednotenja obremenjevanj (opisano v predlogu rešitev).

Za lažjo predstavbo o obremenitvah so v Tabeli 1 podatki o emisijah iz TE Trbovlje med letoma 1980 in 1999. Rabe premoga v kotlih za produkcijo pare, brez kakršnihkoli filtrirnih sistemov so s prahom in delci obremenjevali vplivna

območja tovarn. Do leta 1976 (pred izgradnjo 365-metrskega dimnika) so bile emitirane količine obremenil še večje od navedenih v Tabeli 1.

*Tabela 1: PROIZVODNJA ELEKTRIČNE ENERGIJE V TET, KOLIČINE PORABLJE-
NEGA PREMOGA IN EMISIJE IZ ELEKTRARNE MED LETOMA 1980 IN 1990*

Leto	Elektrika (MWh)	Premog (t)	SO ₂ (t)	No _x (t)	CO ₂ (t)	Prah (t)
1980	487.303	600.284	23.434	1.669	586.925	534
1981	426.646	477.711	20.517	1.328	467.080	470
1982	485.321	598.813	23.339	1.665	585.487	645
1983	543.596	673.633	26.141	1.873	658.642	789
1984	605.610	687.485	29.123	1.911	672.186	870
1985	449.529	574.061	23.844	1.596	561.286	781
1986	476.501	519.074	22.915	1.443	507.523	710
1987	617.150	705.679	30.880	1.962	689.975	1.283
1988	374.185	415.137	17.994	1.154	405.899	985
1989	659.480	713.222	31.714	1.710	697.350	1.403
1990	552.534	597.210	25.607	1.606	583.920	1.047
1991	509.481	554.562	21.899	1.323	542.221	800
1992	650.396	746.127	28.661	2.071	729.523	943
1993	621.183	631.321	23.380	1.805	617.272	1.404
1994	662.962	662.962	28.637	1.997	648.208	1.758
1995	614.083	704.826	25.576	1.530	689.141	1.259
1996	531.767	528.798	22.835	1.203	593.796	503
1997	ni podatka	ni podatka	31.244	1.550	727.040	374
1998	ni podatka	ni podatka	33.372	1.478	765.036	252
1999	ni podatka	ni podatka	30.229	1.650	647.087	260
skupaj	9.267.727	10.390.905	521.341	32.504	12.375.597	17.070
povprečje	545.160	611.230	26.067	1.625	618.780	854

Vir: Poličnik 2008.

Izmerjene vrednosti (emisij) so bile v najbolj kritičnih zimskih obdobjih tolikšne, da jih takrat uporabljeni instrumenti niso mogli niti izmeriti. Vrednosti so bile v območju 20.000 µg/m³ in več (dopustna vrednost znaša 350 µg/m³). Po svojih izkušnjah takratne razmere z izpusti SO₂ in prahom lahko opišemo kot katastrofalne. V vasi (Dobovec), ki se razteza nasproti dimnika na nadmorski višini 650 metrov, bi lahko takratne razmere primerjali z današnjimi v New Delhiju, Pekingu ali Sarajevu ob najhujših obremenitvah. Če temu dodamo še podatek, da smo se do leta 1991 prebivalci ruralnih območij, oskrbovali z vodo iz kapnice,

ki so izpirale strehe kontaminirane s prašnimi delci in kovinami, lažje razumemo zdravstveno problematiko. Lokalne razmere glede obremenjevanja so se, kot je bilo že omenjeno, delno izboljšale 1976, ob izgradnji 360-metrskega dimnika, pa še le z reševanjem problemov pri koncu pipe. Zaradi dimnika so se delno rešile težave na lokalnem območju, razširile pa so se na območja sosednjih držav. Stanje z izpusti obremenil v okolje se je v Zasavju izboljšalo šele ob namestitvi dveh razžvepljevalnih naprav v cementarni in TET po vstopu Slovenije v EU po letu 2005 in vpeljani strožji okoljski zakonodaji. Občutno bolje pa je zdaj (2025), ker obe tovarni trenutno ne delujeta.

Porast zdravstvenih težav zaradi obremenjevanja s prašnimi delci lahko povežemo še z degradacijami v naravi in okolju. Zaradi obremenjevanj v plinastem stanju (predvsem SO_2) in drugimi obremenili, je bilo do leta 1976 poškodovanih več kot 5.000 hektarov gozdov (Vidregar Gorjup in Batič 1999).

Kovine v tleh (kovine, danes PTE-ji) so zaradi razpolovne dobe na izpostavljenih območjih vplivale na prehransko samooskrbo prebivalcev in na vsa živa bitja. Proizvodnja mleka je bila na vplivnih območjih omejena, prepovedana je bila uporaba notranjih organov srnjadi (Pokorny 2000 v ERICO 2001). Na vplivnih območjih obremenjevanj je zaradi nereševanja problemov s kovinami, ter njihove dolgotrajne navzočnosti v zemljinah, še dandanes vprašljiva pridelava nekaterih povrtnin za lastno uporabo. Povrtnine z večjim transpiracijskim potencialom hranil iz zemlje, kot so krompir, endivija in peteršilj, lahko pomenijo zdravstveno tveganje, če bi jih uporabili v prehrani.

Kljub že dotlej žgoči okoljski problematiki se je obremenjevanje v okolju nadaljevalo. Z dovažanjem nevarnih odpadkov na deponije RTH in cementarniške površine nad mestom (v zadnjem desetletju predvsem v občini Trbovlje) so se okoljske obremenitve povečevale, nevarnost dodatne kontaminacije zaradi izcednih vod iz deponij pa stopnjevala. Ne glede na odziv javnosti in pozneje sprejeti odlok o nadzoru nad dovažanjem odpadkov so te na odlagališčih neustrezno vnašali v prostor. Izjava takratnega direktorja RTH, da v podjetju ne bi imeli dobička, če bi upoštevali vsa priporočila o umeščanju odpadkov v prostor, je pokazala, da je dobiček znova prevladal nad interesi prebivalcev po zdravem in čistem okolju.

Tudi izboljšanje razmer po rudarstvu je bilo v treh zasavskih občinah, kljub znatnim finančnim državnim sredstvom (250 milijonov evrov plus 10 milijonov evrov), glede na rezultate, neustrezno, netransparentno in neučinkovito.

K trenutnim problemom je znatno pripomogel tudi prenos lastništva cementarne v roke tujega kapitala, ki je s sežiganjem odpadkov, ob podpori lokalnih in državnih političnih struktur, desetletja obremenjeval že tako degradirano okolje. Kljub temu da je sežiganje odpadkov druga najslabša možnost ravnanja z odpadki, (takoj za odmetavanjem v prostor) ter kljub dejstvu, da so strokovnjaki že pred svetovno vojno, opozarjali, da okolje v regiji zaradi omenjenih specifičnih naravnih danosti ne dopušča neomejenega števila industrijskih objektov (Orožen 1974), se je škodljivo delovanje nadaljevalo. V primeru cementarne se je

delovanje tujcev ravnalo po načelu NIMBY, po katrem se po Kirn (2012) dobički selijo v tujino, prebivalcem pa ostajajo problemi zaradi obremenjevanja okolja.

Če so bile v zahodnem svetu okoljskim in socialnim katastrofam izpostavljene nebele in družbeno zapostavljene skupnosti, staroselci, in revni sloji prebivalstva, lahko v primeru Slovenije to trdimo za Zasavje. V tem kontekstu bi lahko zapisali, da je bilo Zasavje zaradi razvoja in neustreznih, nedružbenih politiki in politiki, usmerjenih zgolj v izkoriščanje človeških in naravnih virov, nepravilnostim izpostavljeno območje. To lahko utemeljimo z ravnanjem lokalnih in državnih politiki, saj politiki kljub dokazanim vzrokom zdravstvenih in okoljskih problemov, s katerimi so se srečevali prebivalci, niso ustrezno pristopili k reševanju žgoče problematike v regiji. Zato lahko v luči nastalih težav v zasavski regiji trdimo, da so prav okoljski problemi in rast okoljske nepravilnosti, temelji problemov s katerimi se regija srečuje dandanes.

Politična pravičnost in Zasavje

V vseh družbenih sistemih igra politiki pomembno vlogo. Prvič, ker skozi organe oblasti kreira politiki, ki naj bi skozi institucije vsem državljanom zagotavljale vladavino prava, in drugič, ker vzpostavlja in regulira »zapovedi«, ki državljanom omogočajo, da kot svobodni in enaki pod enakimi pogoji sodelujejo z drugimi državljani (Low in Gleeson ([1998]2021). V kontekstu politične pravičnosti se postavlja vprašanje, kako bi morale biti oblikovane institucije prevladujočega sistema, da bi v okviru zasebne lastnine in tržne menjave utelešale pravičnost, ki bi bila prevladujoča, oziroma koliko in na kakšen način bi te institucije morale nadgraditi in usmejati diskurzivna politiki v javni sferi. Zato se politična pravičnost ukvarja z vzpostavljanjem takšnih institucij, ki bodo pravičnost omogočile skozi nepristransko presojo (Rawls 1971; Low in Gleeson [1998]2021); Kirn 2012, 2014).

Pri zagotavljanju enakosti vsem in v praksi tudi pod enakimi pogoji oziroma po analizi enakopravne obravnave pred organi oblasti lahko za razmere v Zasavju trdimo, da so bile vse politiki do sedaj, ne glede na različne družbene sisteme, usmerjene zgolj v zagotavljanje interesov po virih oziroma, po Lukšič (2022), v materialno produkcijo. Ni pa bila zagotovljena pravičnost z uveljavitvijo pravila, ki bi omogočalo poštene razmere delovanja družbe v prostoru oziroma, širše, zagotovilo enak položaj regije do drugih v državi.

Prebivalci regije so bili pri odločanju in upravljanju, po Gosar (1934) o vseh relevantnih zadevah v Zasavju omejeni s politično in kapitalsko sfero, kritična javnost je še dandanes zapostavljena. K apatičnosti prebivalcev regije do okoljskih katastrof in kritik obremenjevalcev je pripomogla tudi zdravstvena stroka s skrivanjem podatkov o obremenjevanjih in njihovih posledicah. Delovanje politike in kapitala se je odražalo tudi pri odzivih na kritike obremenjevanja, ki so se dejavno začele stopnjevati v začetku 21. stoletja. Zaposlene v največjih obremenjevalkah, predvsem tiste iz okoljsko najbolj izpostavljenih območjih, so vodstva podjetij ob kritikah škodljivih praks izpostavljala grožnjam z izgubo delovnih

mest. Čeprav je takšna praksa pritiskov na prebivalstvo značilna večinoma za kapitalistično ureditev, tudi socialistična v preteklosti zanj ni bila imuna, kar znova potrjuje prepričanje, da so si vsi politični sistemi do sedaj, namenoma in zaradi lastnih koristi, zatiskali oči, pred okoljskimi problemi v regiji. Ob tem je posebej zaskrbljujoče, da doslej ni bilo ustrezne skupne lokalne polisi, v razmerju do žgočih, okoljskih vprašanj, kar so kot enega največjih problemov v regiji, izpostavili tudi anketiranci². Redka izjema pri opozarjanju na okoljske probleme v regiji, je bila občina Zagorje ob Savi.

Odnos državne politike do regije se kaže na primeru cementarne v Trbovljah. Tujemu kapitalu je državna politika (ob podpori občinske) omogočila sežig odpadkov. Inšpekcijske službe pa so odkrito z nasveti, neodzivnostjo na opozorila posameznikov in civilne družbe (Eko krog in drugi) na za okolje škodljiva delovanja tovarne, podjetju svetovala, kako reagirati na prijave. Tudi primer tožbe zasavskih kmetov proti največjim obremenjevalcem je dokaz za, nepravičen in neenak položaj v pravni zadevah. Kapital je deloval z neomejenimi sredstvi, ter časovnim in pravnim izčrpavanjem, kmetje pa s svojimi omejenimi sredstvi. V vseh teh primerih so država, njene institucije in politiki do prebivalcev regije ravnale nepravilno in moralno sporno.

Posledice nereševanja nakopičenih problemov v regiji so očitne. Vzrok za nje pa prebivalci regije vidijo tudi v pomanjkljivih skupnih, občinskih politikah (anketa Žnidarič 2021). V regiji je zato treba spremeniti apatijo do politiki in to z vključitvijo vseh zainteresiranih akterjev v procese oblikovanja in odločanja o polisih na enakopraven in pošten način (relevantne informacije, enak odnos do vseh). Primeri dobrih praks iz Skandinavije in Nizozemske kažejo (Low in Gleeson [1998]2021), da so soglasno sprejete odločitve vseh akterjev v prostoru najboljša pot za reševanje nakopičenih problemov.

MOGOČE REŠITVE ZA DVIG RAVNI PRAVIČNOSTI V ZASAVJU

Zaradi škodljivih praks je treba najprej ugotoviti kakšno je stanje v prostoru. Od zadnje celovite študije je minilo že skoraj četrt stoletja (ERICO 2001). Sredstva iz različnih evropskih skladov so na voljo. Zato je potrebno (na osnovi celovitih analiz) pripraviti ustrezne programe, ki bodo usmerjeni v zeleno prihodnost. Zaradi ekonomske in socialne stiske, ki se po podatkih pristojnih služb (Rdeči križ, Karitas, CSD Zasavje) pogloblja, je potrebna usmeritev v skupnostne projekte, ter ukrepanje glede prehranske in energetske revščine. Oboje vpliva tako na kakovost življenja prebivalcev regije kot na dodatno obremenjevanje okolja. Prehransko revščino bi zaradi še vedno kontaminiranih tal lahko zmanjšali ali omejili s pomočjo ekoremedicijskih metod, z dvignjenimi ali visečimi vrtovi itd. Najhitrejša pot bi bila zamenjava kontaminiranih zemljin z neoporečnimi,

² Anketa za potrebe doktorske disertacije je bila opravljena leta 2021. Zajela je prebivalce treh, do leta 2015 konstitutivnih občin regije Zasavje. V anketi so bila zastavljena vprašanja o vseh za prebivace pomembnih področjih, od okoljskega, socialno ekonomskega ter političnega.

vendar je ta možnost najdražja, še posebej če so kontaminirane zemljine obravnavane kot nevarni odpadki (Žnidarič 2011; Vovk Korže 2017).

Za omilitev energetske revščine, je sisteme ogrevanja treba tehnično preoblikovati na način, ki bo omogočil izrabo svojih lastnih virov. V primeru občine Zagorje ob Savi se je prehod na les in lesno biomaso izkazal kot pravilna odločitev. V luči zmanjšanja energetske odvisnosti in posledic rabe fosilnih goriv, ogljičnega in vodnega odtisa, ob koronski in še posebej plinski krizi se je oskrba z lastnimi energenti izkazala kot najprimernejša. Biomasa in solarna tehnologija lahko bistveno pripomoreta k manjšim obremenitvam prostora in pri dvigu energetske samooskrbe. Težnje, ki se pojavljajo v zadnjem obdobju, da naj bi se pozidala še zadnja območja reke Save za potrebe hidroelektrarn, so okoljsko škodljive, saj prinašajo več negativnih vidikov: izguba določenih živalskih vrst, potencialno realno nevarnost za kontaminacijo in nižanje podtalnice, s katero bi se zmanjšala tako kakovost kot zaloga pitne vode (Žnidarič 2023). Nenazadnje se pozablja še na intrizično vrednost neokrnjenih voda in okolja za kakovostno življenje.

V kontekstu produkcije energije in deleža Zasavja k skupni energetski preteklosti bi bilo treba upoštevati zgodovinsko in okoljsko stanje v regiji, ki je zaradi energetike utrpela takšne posledice, ki jim druge regije niso (bile) izpostavljene. Zato v regiji ne bi smeli dopustiti nobenega dodatnega obremenjevanja več. Še posebej, ker bi količino energije iz hidroelektrarne na srednji Savi lahko pridobili iz sončnih elektrarn, postavljenih na degradiranih in dandanes neizkoriščenih površinah.

Ukrep, ki bi pripomogel k izboljšanju stanja v regiji bi bila sprememba zakonodaje. Za degradirana območja bi morala obstajati strožja okoljska zakonodaja ob morebitnih posegih v okolje. Namesto prilagajanja zakonodaje kapitalu, kot je bilo to v primerih Magna, C0 (kanalizacija v Ljubljani), bi se morala politiki in polisi usmeriti v interese družbe in okolja. Anhovo je lahko primer, kako naj bi politiki zaščitile že tako degradirano okolje in prebivalce, pa čeprav so se obremenjevanja tudi tam tako kot v Zasavju, dogajala desetletja.

Problem pri vrednotenju obremenjevanja v prostoru, je tudi v številu obremenjevalcev in specifičnih naravnih pogojih. Četudi vse tovarne delujejo v zakonskih okvirih, je njihova skupna akumulacija obremenil lahko večkratno prekoračena. Gledano s tehničnega vidika, bi morali meritve in kontrole opravljati neodvisni strokovnjaki, da ne bi prihajalo do potvarjanj rezultatov, inšpekcijski ukrepi pa bi se morali izvajati nenapovedano in v različnih časovnih obdobjih in ne kot sedaj, ko so napovedani. V praksi to pomeni, da ob napovedani kontroli obremenjevalci delujejo znotraj predpisanih norm, kasneje pa spet nadaljujejo nedopustno delovanje v okolju.

Tretji korak k zmanjševanju nepravilnosti bi bila brezpogojna in enakovredna vključitev akterjev v postopke oblikovanja polisi. Zanj bo treba dvigniti raven zaupanja v delovanje političnih organov. Praksa in tudi anketa (Žnidarič 2021) sta pokazali, da bi se prebivalci vključili v oblikovanje polisi, vendar še

najmanj skozi politiki, ker so vanjo izgubili zaupanje. Za dvig ravni zaupanja pa bi bilo treba vzpostaviti možnost odpoklica izvoljenih predstavnikov ljudstva, če ne bi delovali v interesu ljudi, ki so jih na položaj izvolili, in onemogočiti vpliv politike na sodno in izvršilno vejo oblasti.

SKLEP

Zaradi vse številčnejših in naraščajočih družbenih in okoljskih konfliktov sodobne družbe razumevanje pravičnosti postaja pomemben dejavnik pri oblikovanju razmerij sodobne družbe. Prepoznavanje njenega bistva in temeljnih značilnosti nam omogoča iskanje tistih stičnih točk, ki lahko konflikte v prostoru odpravijo ali jih v prihodnosti onemogočijo.

Razumevanje pravičnosti v obdobju kompleksnih stanj v družbi in okolju določa, kakšna naj bo družba prihodnosti oziroma kakšna mora biti politična in okoljska etika, da do različnih oblik pravičnosti sploh pride. Vedenje o tem, kaj pravičnost sploh je in kakšen je njen pomen v sodobni družbi, nam pomaga koncipirati pravičnost in oblikovati politično-etični okvir, ki naslavlja tiste grožnje, s katerimi se družba kolektivno sooča (Low in Gleeson [1998]2021, 14). Za oblikovanje družbe po meri novih koncepcij pravičnosti je zato pomembno, da se neposredno in konkretno pokaže, zakaj so spremembe potrebne ter zakaj so trenutna sredstva in ukrepi v spopadu z okoljskimi problemi in konflikti neustrezni.

Zato je pomembno, da skozi boj za pravičnost v realnem svetu opredelimo povezave med abstraktnimi koncepti in realnimi dogodki. Določiti je treba nove koncepte pravičnosti skozi oblikovanje rešitev, ki bodo nadomestile okoljsko in družbeno destruktivne družbene forme ter omejile okoljske krize in degradacije. Ker predstavlja pravičnost živ in spreminjajoč se koncept družbenoekoloških razmerij med akterji (v prostoru), je rešitve treba nenehno prilagajati trenutnim družbenim, okoljskim in prostorskim razmeram, saj ne obstajajo univerzalne, enovite rešitve. Za ustrezno in učinkovito izpeljavo pravičnosti v okolju, naravi in ljudeh je (zaradi trdoživosti prevladujočega družbenega sistema) treba zasledovati okoljske cilje skozi preoblikovano vladavino prava, ki bo od korporacij (kot največjih proizvajalcev problemov v prostoru) zahteval, da morajo slediti ohranjanju planeta na način, ki omogoča vključiti etiko in pravičnost v družbeno in globalna okolja (Low in Gleeson [1998]2021, 37–38).

Kakor obstajajo različni koncepti razvoja družbe skozi čas, so tudi razlike v odnosu človeka do okolja in narave. Staroselske kulture so z naravo živele, jo varovale in iz nje vzele le toliko, kolikor so za preživetje potrebovale. Današnje destruktivno ravnanje razvitega sveta sledi zgolj potrošniški mentaliteti ter ustvarjanju čim večjih koristi posameznikom in elitam, ne glede na okoljsko degradacijo in uničenje ter vse izrazitejše negativne posledice takšnega ravnanja. Miselnost, ki prevladuje, obravnava naravo zgolj kot neizčrpen vir za zagotavljanje udejanjanja človekovih interesov (Dryzek 2018). Pomanjkanje virov pa je zaradi vse številčnejše populacije, predvsem pa nepoznavanja omejitev okolja

in prostora ter prevladujoče usmerjenosti človeštva v ekonomske učinke temelj konfliktov in nepravilnosti.

Če sta Low in Gleeson ([1998]2021) pravičnost opredelila kot kontinuirani človeški nalogi, ki skozi izvajanje in iskanje pravičnosti v sleherni družbi določata namen politiki in pravu, lahko v primeru Zasavja trdimo, da je bila pravičnost, ki bi ju morali družbi zagotavljati prav politično in pravo, zanemarjena, polisi v regiji pa podrejene zagotavljanju interesov po virih.

Opisani primeri okoljskih in socialnih problemov v regiji so izraziti primeri posledic nerazumevanja pomena okolja in narave ter njune intrinzične vrednosti, ki jo prepoznamo, šele ko jo izgubimo. Zato razumevanje pravičnosti v prostoru postaja pomemben dejavnik pri iskanju tistih stičnih točk v razmerjih sodobne družbe, ki nam bodo omogočile konflikte omejiti ali odpraviti. Vprašanja, ki se ob tem pojavljata, pa sta, ali smo se kot družba pripravljene soočiti s problemi ter drugo, kateri mehanizmi so potrebni, da bomo konflikte v prihodnosti omejili? Če se ozremo na delovanje razvitih gospodarstev Zahoda ali Severa, ki so svoj razvoj gradila na izkoriščanju kolonij in v zadnjih desetletjih na principu NIMBY, je odgovor jassen. Dokler razviti svet ne sprejme odgovornosti za svoja dejanja v preteklosti in ne spremeni politično delovanje v smeri družbenih konceptov, se ne bo zgodila ne okoljska ne družbena preobrazba.

LITERATURA

- Adamič Mlakar, Jana. 2022. »Muzej smo vsi! ZMT 70 let. (8.del)«. *Savus*, 27. januar 2022. <https://savus.si/muzej-smo-vsi-zmt-70-let-8-del/>.
- Beck, Ulrich. 1992. *Risk Society. Towards A New Modernity*. London: Sage.
- Beck, Ulrich. 1995. *Ecological Politics in Age of Risk*. Cambridge: Polity Press.
- Boyne, George A. in Martin Powel. 1991. »Territorial Justice in Britain; a review of theory and evidence«. *Political Geography Quarterly* 10 (3): 263–81.
- Bullard, Robert. 1992. »Unequal environmental protection. Incorporating environmental justice in decision making.« Paper presented at the Resources for Future Conference on Setting National Environmental Priorities; the EPA risk based paradigm and its alternatives. UC Riverside: Department of Sociology.
- Carter, Frank in David Turnock. 1997. *Environmental Problems in Eastern Europe (The Natural Environment: Problems and Management)*. 2nd Edition. London: Routledge.
- Dryzek, S. John. 2018. *Politika zemlje*. Ljubljana: Inštitut ČKZ.
- Duignan, Brian. 2025. »Social Justice. Society«. *Britannica Online*. <https://www.britannica.com/topic/social-justice>.
- EPA. 2024. »Environmental Justice«. *U. S. Environment Protection Agency* <https://www.epa.gov/environmentaljustice>.
- EPI. 2023. »Annual Report 2023«. *European Policy Institute Skopje*. <https://epi.org.mk/wp-content/uploads/Annual-Report%E2%80%942023.pdf>.
- Gosar, Andrej. 1935. *Za nov družabni red (sistem krščanskega socialnega aktivizma)*. Prvi zvezek-Uvod in osnove. Celje: Družba sv. Mohorja.
- Greenpeace. 2023. »Environmental Justice«. *Greenpeace*. <https://www.greenpeace.org/usa/category/environmental-justice-cat/>.

- Hayes, Adam. 2023. »Economic Justice: Meaning, Examples of How to Achieve It.« *Investopedia*. <https://www.investopedia.com/terms/e/economic-justice.asp>.
- Intercollegiate Studies Institute. 2014. »The Origins of Social Justice: Taparelli d Azeglio«. *Intercollegiate Review*, 8. oktober 2014. <https://isi.org/the-origins-of-social-justice-taparelli-da-zeglio/>.
- Kirn, Andrej. 2012. *Družbeno ekološki obrat ali propad*. Ljubljana: FDV
- Kirn, Andrej. 2014. »Ekosocializem kot alternativa«. *Teorija in praksa* 51 (6): 1021–56.
- Klein, Naomi. 2015. *To vse spremeniti: Kapitalizem proti podnebj*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Kocutar, Stane. 2023. »13. januar-stavka leta 1958, ki jo je bila oblast pripravljena zatreti tudi s silo«. *Radio Slovenija* 1, 13. januar 2023. <https://prvi.rtvlo.si/podkast/na-danasnji-dan/63/174927226>.
- Low, Nicholas in Brendan Gleeson. 2021. *Pravičnost družba in narava*. Ljubljana: Inštitut Časopis za kritiko znanosti.
- Lukšič, Andrej. 2022. »Politična znanost pred novimi izzivi: Rekonceptualizacija kot odgovor na okoljska poškodovanja?« *Teorija in praksa* 59 (posebna številka): 281–93.
- Malovrh, Polona. 2022. »Zasavje po dvajsetih letih še ni povsem okrevalo«. *Delo*, 18. januar 2022. <https://www.delo.si/novice/slovenija/zasavje-po-dvajsetih-letih-se-ni-povsem-okrevalo/>.
- March, James in Johan P. Olsen. 1989. *Rediscovering Institutions: The Organizational Basis of Politics*. New York: Free Press.
- Miller, David. 1976. *Social Justice*. Oxford: Clarendon Press.
- Mollenkamp Danil, Thomas, Erika Rasure in Viki Velasquez. 2024. »Social Justice Meaning and Main Principles Explained«. *Investopedia*. <https://www.investopedia.com/terms/s/social-justice.asp>.
- Nacionalni inštitut za javno zdravje. 2023. »Stopnja umrljivosti zaradi vseh vrst raka pred 75. letom starosti«. *NIJZ*. <https://obcine.nijz.si/kazalniki/K5.3>.
- Onkološki Inštitut Ljubljana. 2008. *Razširjenost rakavih obolenj v Sloveniji in Zasavju: Zaključno poročilo*. Ljubljana: Onkološki Inštitut.
- Orožen, Janko. 1974. *Zgodovina Celja in okolice, II. del*. Celje: Celjski zbornik.
- Piketty, Thomas. 2014. *Capital in the 21st Century*. Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Pokorny, Boštjan. 2000. *Vsebnost težkih kovin v tkivih srnjadi iz emisijsko ogroženih območij Slovenije (Šaleške doline, Zasavja in Mežiške doline): letno poročilo*. Velenje: ERICO.
- Polanyi, Karl. 2007. *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time*. Boston: Beacon Press Book.
- Poličnik, Helena. 2008. »Ugotavljanje onesnaženosti zraka s kartiranjem epifitskih lišajev in z analizo akumulacije težkih kovin«. Doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta.
- Rawls, John. 1993. *Political Liberalism*. New York: Columbia University Press.
- Ribarič Lasnik, Cveta, Pačnik, Leopolda, Savinek, Karin, Poličnik, Helena, Bienelli-Kalpič, Andreja, Plut, Dušan, Bole, Mojca, Kugonič, Nives, Beričnik-Vrbovšek, Julija, Al Sayegh Petkovšek, Samar, Pokorny, Boštjan, Glasenčnik, Erika, Pavšek, Zoran, Kopušar, Nataša. 2001. *Onesnaženost okolja in naravni viri kot dejavniki razvoja v Zasavski regiji – modelni pristop*. Velenje: ERICO.
- Ribarič Lasnik, Cvetka, Leopolda Pačnik, Karin Savinek in Helena Ruprecht. 2001. *Stanje onesnaženosti okolja na Dobovcu*. Velenje: ERICO.

- Schlosberg, David. 2013. *Theorising Environmental Justice: The Expanding Sphere of a Discourse*. London: Taylor and Francis.
- Toman, J. Mihael. 2022. »Ali je energija iz HE resnično zelena? Koalicija za Savo«. Predavanje, februar 2022.
- Vidregar Gorjup, Natalija in Franc Batič. 1999. »Naravne danosti, onesnaževanje okolja in stanje vegetacije na območju Zasavja«. *Gozdarski vestnik* 57 (2): 80–91.
- Vovk Korže, Ana. 2017. *Ekoremediacije okoli nas*. Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodni center za ekoremediacije.
- Vudrag, Marko. 2008. *Zdravje za Zasavje: Od podrobnejše analize okolja in zdravja v zasavski regiji do odpravljanje razlik v zdravju*. Ljubljana: Zavod za zdravstveno varstvo Ljubljana.
- Vzajemnost. 2015. Ljudje in dogodki (januar). <https://www.vzajemnost.si/clanek/171798/ljudje-in-dogodki-januar/>.
- Žnidarič, Davorin. 2011. »Čiščenje komunalnih odpadnih voda na odročnih ruralnih področjih Zasavja«. Magistrsko delo, Univerza v Mariboru. Fakulteta za organizacijske vede.
- Žnidarič, Darja. 2016. »Vpliv gospodarske krize na socialne razmere v Zasavju«. Diplomsko delo, Univerza v Mariboru. Fakulteta za organizacijske vede. <https://dk.um.si/Iskanje.php?type=napredno&lang=slv&stI0=Avtor&nizO=Darja+%C5%BDnidari%C4%8D>.
- Žnidarič, Davorin. 2023. »Koalicija za Savo ali Zakaj smo proti gradnji HE na srednji Savi.« PPT prezentacija na Komisiji OREZ, februar 2023. Zagorje ob Savi: Regionalna razvojna agencija Zasavje.

THE MINING AND INDUSTRIAL REGION OF ZASAVJE, VIEWED THROUGH VARIOUS FORMS OF (IN)JUSTICE

Abstract. *In the article, the author deals with the issue of the crisis facing the industrial mining region of Zasavje and what has caused its problems over time. Through an analysis of justice, the author constructively and especially critically examines the consequences of the situation in the region that has brought the once economically prosperous region into the grip of environmental and social stagnation. Different segments of injustice are illuminated via specific actions of national and local decision-makers and politicians and politicians in the region. Constructive critical analysis leads the author to find causes that, alongside environmental degradation due to the impacts of long-term intensive and non-ecological industrial activity in certain geographical and weather conditions, has seen the region suffer environmental, social and social injustice. In the concluding part, the author focuses on social systems and the reasons explaining the lack of critical public attention to how industry in the region has functioned and solutions aimed at its use by society, the environment and nature by way of a transformed rule of rights and decision-making structures. At the same time, such solutions can reduce irregularities in the region.*

Keywords: *Zasavje, mining and energy region, environmental justice, non-environmental and non-ecological practices, rule of law, constructive critical analysis.*